

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

زمان چاپ: ۱۴۰۲/۰۵/۲۰

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

تحلیل محتوای کتاب درسی جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه از منظر سازنده گرایی

راحله مختابادی^۱، طاهره مختابادی^۲

۱- کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قائمشهر
۲- دانشجوی دکتری مدیریت ورزشی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد گرگان

چکیده:

تحقیق حاضر با هدف تحلیل محتوای کتاب درسی جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه از منظر سازنده گرایی انجام گرفت. جامعه آماری پژوهش حاضر، شامل کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه در سال تحصیلی ۱۴۰۱ - ۱۴۰۲ بود. ابزار گردآوری داده‌ها اسنادکاوی (با استفاده از فیش برداری، بانک‌های اطلاعاتی) است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از فرم تحلیل محتوا، از آمار توصیفی و مقایسه درصد فراوانی مولفه‌ها در کتاب استفاده شد. نتایج نشان داد که از بین ۱۰۶ مطلب آورده شده در کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه، ۳۷/۷ درصد به مشارکت فعال دانش‌آموز، ۴/۷ درصد به نقش تسهیل‌گری معلم، ۱۰/۳ درصد به تعامل گروهی، ۲۹/۳ درصد به ارزشیابی تکوینی، ۲/۹ درصد به محیط فیزیکی یادگیری و ۱۵/۱ درصد به توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرایند یادگیری تأکید داشتند. نتایج همچنین نشان داد که از بین ۱۶۵ فعالیت‌های آورده شده در کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه، ۴۶/۶ درصد به مشارکت فعال دانش‌آموز، ۳/۶ درصد به نقش تسهیل‌گری معلم، ۶/۱ درصد به تعامل گروهی، ۳۰/۹ درصد به ارزشیابی تکوینی، ۱/۲ درصد به محیط فیزیکی یادگیری و ۱۱/۵ درصد به توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرایند یادگیری تأکید داشتند. نتایج تحقیق حاضر همچنین مشخص نمود که از بین ۱۷۰ تصویر آورده شده در کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه، ۸/۳ درصد به مشارکت فعال دانش‌آموز، ۶۸/۳ درصد به نقش تسهیل‌گری معلم، ۸/۳ درصد به تعامل گروهی، ۵/۰ درصد به ارزشیابی تکوینی، ۵/۰ درصد به محیط فیزیکی یادگیری و ۵/۰ درصد به توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرایند یادگیری تأکید داشتند.

کلمات کلیدی: کتاب جغرافیا، سازنده گرایی، مشارکت فعال، تسهیل‌گری معلم، تعامل گروهی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

مقدمه

کتاب درسی یکی از مهم‌ترین مراجع و منابع یادگیری دانش‌آموزان در هر نظام آموزشی است و در ایران نیز یکی از مهم‌ترین نقشها را در برنامه درسی نظام آموزش و پرورش ایفا می‌نماید. به عبارت دیگر، در ایران بیشتر فعالیت‌های آموزشی در چارچوب کتاب درسی صورت می‌گیرد و بیشترین فعالیت‌ها و تجربه‌های آموزشی دانش‌آموز و معلم بر محور آن سازماندهی می‌شود (عریضی و عابدی، ۱۳۸۲).

نظام آموزشی فعلی کشور، یک نظام متمرکز و برنامه درسی آن منحصر به کتاب درسی است که در کل کشور استفاده می‌شود (مشایخ، ۱۳۷۵). این در حالی است که با توجه به وسعت کشور، تنوع و تعدد اقوام و مشکلات ناشی از آن (مثل دو زبانه بودن شاگردان)، رشد سریع علوم و فناوری، تغییر سریع در هنجارها و ارزش‌های اجتماعی، ضرورت دارد که کتاب‌های درسی با دقت کافی و در حد امکان، عاری از هر عیب و نقص و مطابق با اهداف تعیین شده و اصول علمی تألیف شوند (بار محمدیان، ۱۳۸۶). همچنین، به دلایل ساختار آموزشی و برنامه درسی حاکم بر آموزش و پرورش کشور، کتاب‌های درسی به عنوان رسانه‌ای مهم و پرکاربرد در ساختار آموزشی کشور مطرح می‌باشند. کتاب‌های درسی، رسانه‌ای هستند که همه روزه معلمان و شاگردان از آن استفاده می‌کنند، لذا گاهی اوقات به‌عنوان تمام برنامه درسی، معلم بر آن تأکید می‌کند (آلتبیچ، ۱۹۹۱). به نقل از نوریان، (۱۳۸۷). چگونگی تنظیم محتوای کتب درسی عامل مهمی در تعیین چگونگی یادگیری است. گاهی عدم کارایی و نامناسب بودن محتوا و عدم تناسب آن با توانایی درک و فهم دانش‌آموزان، یادگیری را مشکل می‌کند یا نتیجه‌ای کمتر از انتظار به بار می‌آورد. بنابراین، در تهیه کتاب درسی مؤثر و اثربخش، فعالیت‌های آموزشی و تجارب یادگیری باید به گونه‌ای تنظیم شوند که یکدیگر را تقویت کنند و فعالیت‌های یادگیری با توانایی‌های دانش‌آموزان منطبق باشند، تا بتوانند الگوی رفتاری مورد نظر را در یادگیرنده به وجود بیاورند (ملکی، ۱۳۸۴).

با این حال متأسفانه امروزه کمتر کتاب‌هایی وجود دارند که در آنها به یادگیری فعال، توجه شده باشد؛ در اکثر کتاب‌ها، انتقال اطلاعات، حرف اول را می‌زند (بیابانگرد، ۱۳۸۸). موقعی دانش‌آموزن به سازنده گی و تفکر می‌پردازند که به نیاز یا مسأله‌ای مواجه شود و نتواند آن را حل نماید؛ بنابراین در تنظیم تجارب یادگیری به منظور پرورش مهارت سازنده گی باید زمینه‌ای را ایجاد نمود که دانش‌آموز درگیر در مسأله شود. به علاوه این مسائل نباید از نوع پرسش‌هایی باشند که بتوان بلافاصله پاسخ آنها را از کتاب‌های درسی پیدا کرد؛ بلکه باید پاسخ به آنها مستلزم ارتباط دادن واقعیت‌ها و ایده‌های مختلف به یکدیگر باشند؛ به همین منظور، بهتر است مسائلی در کتاب‌های درسی مطرح شوند که از محیط پیرامون، سرچشمه گرفته و به زندگی واقعی نیز مربوط باشند (تقی پور، ۱۳۸۱). در این راستا برونر نیز (به نقل از رضوی، ۱۳۹۰) بر این باور است که به جای انتقال اطلاعات و حقایق به یادگیرندگان باید آنها را در موقعیت‌هایی قرار دهیم که خودشان به کشف اطلاعات دست بزنند". بنابراین توجه به مهارت‌هایی مانند سازنده گرایی، خلاقیت و نوآوری در طراحی محتوا اهمیت خاصی پیدا می‌کند. مفهوم تعلیم و تربیت در گذشته انتقال معلومات و مهارت‌ها بود؛ به همین علت، روش‌های تدریس، سخنرانی یا مطالعه کتاب‌های درسی بوده است؛ اما جان دیویی معتقد است که تعلیم و تربیت تجدید نظر در تجربیات و تشکیل مجدد آنهاست و به همین منظور جان دیویی روش حل

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

مسأله را که همان روش علمی است بهترین و اساسی ترین روش تربیتی می‌داند که برای تجدید نظر در تجربیات یا رشد قوه قضاوت، بیش از روش‌های دیگر، مفید است (رضوی، ۱۳۹۰).

با این وجود، برخی بر این باورند که تأکید بر مهارت‌ها (تصمیم‌گیری، حل مسأله و...) موجب توجه کمتری به محتوا می‌شود؛ اما این طور نیست، شاید صفحات و مطالب کمتری مطالعه شود اما دانش به دست آمده همان دانش است که مورد نظر بوده است و بهتر و عمیق‌تر حاصل می‌شود. البته آن چه که از طریق رویکرد خلاق حاصل می‌شود خیلی بیشتر از آن است که از طریق روش‌های مرسوم به دست می‌آید (عالمیان و علی اکبریان، ۱۳۹۱). با این حال با توجه به این که اکثر معلمان با تکنیک‌های تحلیل محتوا آشنایی ندارند، تحقیقات کمی در زمینه تحلیل محتوای کتاب‌های درسی در ایران صورت گرفته است. معلمان معمولاً محتوا را به شکل علمی مورد تحلیل قرار نمی‌دهند، بلکه انتقادات را نوشته و پیشنهادهای برای رفع آنها ارائه می‌کنند؛ ولی اگر به منظور رفع ضعف‌های کتاب، تحلیل محتوا انجام دهند، بهتر می‌توانند به بهبود کتاب درسی یاری رسانند. برای بسیاری از معلمان جغرافیا، کتاب درسی اولین راهنما برای اجرای برنامه درسی است (کرمی و همکاران، ۱۳۹۲). این در حالی است که امروزه دانش‌آموزان برای ورود به عصر دانای و روبرو شدن با تحولات شگفت‌انگیز قرن بیست و یکم باید به طور فزاینده‌ای مهارت‌ها و توانایی‌های خود را برای تصمیم‌گیری مناسب جهت بررسی شقوق مختلف این دنیای پیچیده و بغرنج جامعه فرا بگیرند (کائیدی، ۱۳۹۳). با توجه به اهمیت بسیار زیاد کتاب‌های درسی در نظام آموزشی متمرکز ایران، خصوصاً کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه، پایه و اساس جغرافیا دوره متوسطه را تشکیل می‌دهد نیاز است تا تحلیل محتوای این کتاب از منظر سازنده‌گرایی مورد بررسی قرار گیرد (کیامنش، ۱۳۹۳).

سازنده‌گرایی تلاشی است برای تبیین دانش و عقاید انسانی بدون انجام هیچ گونه تلاشی درباره‌ی واقعیت مستقل. سازنده‌گرایان معتقدند که یادگیری فرایند ساختن فهم از طریق اضافه کردن و ترکیب کردن اطلاعات جدید با دانش موجود و سازگار کردن فهم قبلی با تجربیات جدید است. بنابراین معنای که هر یادگیرنده از تجربه‌ی خاص اتخاذ می‌کند بی‌همتا است و هر تجربه‌ی شخصی از صافی فهم‌های شخصی، عقاید و ارزش‌ها می‌گذرد (عابدینی بلترک و همکاران، ۱۳۹۳). سازنده‌گرایی مجموعه‌ی جدیدی از راهبردهای آموزشی نیست بلکه در خواستی برای تغییر در دیدگاه‌های فلسفی دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت است و این تغییر بر دید آنها در خصوص دانش و یادگیری تأثیر می‌گذارد. این یک نظریه انقلابی نیست بلکه تکاملی است و بیشتر مبانی نظری این دیدگاه از تحقیقات روانشناسی شناختی اخذ شده است. تحقیقات پیازه در خصوص اکتساب دانش از طریق جذب و انطباق ساختار مفهومی به عنوان منشأ این نظریه شناخته شده و تأثیر فراوانی بر توسعه‌ی آن گذاشته است. دیدگاه کلی در خصوص ساختن دانش با عنوان سازنده‌گرایی معرفی شده است؛ گرچه عناوین مختلفی از قبیل سازنده‌گرایی افراطی، سازنده‌گرایی اجتماعی، عقیده مبتنی بر ساخت و غیره برای این نظریه جدید به کار رفته است این عناوین بر اساس تفسیرهای مختلف به عمل آمده از چگونگی ساخت دانش انسانی است. اما همه‌ی این دیدگاه‌ها در یک هسته‌ی عمومی درباره‌ی دانش و یادگیری مشترک همه‌ی این‌ها معتقدند که دانش یک ساختار ذهنی موقتی رشدی است و واسطه‌های اجتماعی و فرهنگی دارد. بر اساس این دیدگاه افراد با محیط تعامل نموده و در یک زمینه‌ی اجتماعی زندگی می‌کنند که بر یادگیری آنها اثر می‌گذارد، به عبارت دیگر یادگیرنده به عنوان لوح سفید یا ظروف خالی که بایستی از اطلاعات پر شوند وارد

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

کلاس درس نمی شوند. ایده های از پیش موجود آنها به سادگی با اطلاعات جدید، که توسط مدرس ارائه می شوند، تعویض نمی گردد (فردانش و شیخی فینی، ۱۳۸۱). این رویکرد می تواند در در مسیر توسعه خلاقیت دانش آموزان به خوبی عمل نماید. اسماعیلی و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیق خود که به مطالعه نگاهی به طراحی آموزشی از منظر رویکرد سازنده گرایي پرداختند، پس از بررسی های خود پی بردند که در کتاب های بسیاری تغییر نگرشی در توسعه و افزایش استفاده از فعالیت هایی با رویکرد سازنده گرایي وجود دارد. آنان اشاره داشتند که این مساله در مولفه مشارکت فعال دانش آموزان در شرایط بهتری قرار دارد. لذا با توجه به اهمیت موضوع این پژوهش درصدد است به بررسی تحلیل محتوای کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه، از منظر سازنده گرایي بپردازد تا به این پرسش پاسخ دهد که محتوای کتاب درسی جغرافیا از نظر سازنده گرایي چگونه است؟ و چگونه می توان به بهبود عملکرد معلمان و دانش آموزان در این راستا ایفای نقش نمود؟

روش پژوهش

این تحقیق از لحاظ روش، توصیفی - تحلیلی می باشد و با توجه به اینکه نتایج تحقیق حاضر، مورد استفاده برنامه ریزان و طراحان کتب درسی قرار می گیرد، از نظر هدف، تحقیقی کاربردی می باشد. جامعه آماری پژوهش حاضر، شامل کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه در سال تحصیلی ۱۴۰۱ - ۱۴۰۲ است. کتاب شامل متن درس، تصاویر و تمرین هاست. حجم نمونه برابر با حجم جامعه مورد مطالعه است و تمامی صفحات کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه، که حاوی مطالبی به صورت نوشتاری، تصویری یا تمرین است و به اهداف و محتوای کتاب مربوط می شود مورد مطالعه قرار گرفت. کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه، به سه بخش جغرافیا چیست؟، جغرافیای طبیعی ایران و جغرافیای انسانی ایران خلاصه می شود. این کتاب در سال تحصیلی ۱۴۰۱ - ۱۴۰۲ تدریس گردید.

ابزار گردآوری داده ها اسنادکاوی است که در این پژوهش با استفاده از فیش برداری، بانک های اطلاعاتی، شبکه های کامپیوتری و ماهواره ای به جمع آوری پیشینه های پژوهش انجام شده در این زمینه و مبانی نظری مرتبط با موضوع تحقیق پرداخته مورد پالایش و تحلیل قرار گرفت. بنابراین با توجه به توضیحات داده شده؛ ابزار جمع آوری داده ها در این پژوهش ابزار محقق ساخته است. برای این منظور از چک لیستی که براساس مولفه های سازنده گرایي (مشارکت فعال دانش آموز، نقش تسهیل گری معلم، تعامل گروهی، ارزشیابی تکوینی، محیط فیزیکی یادگیری و توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرآیند یادگیری) که از طریق تکمیل آن تحلیل محتوا و بهره گیری از متن ها، تصاویر و تمرین های کتاب درسی جغرافیا، در مطابقت با اهداف مورد نظر است، استفاده گردید (جدول ۱).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

جدول ۱. مؤلفه‌های سازنده‌گرایی (منبع: عابدینی بلترک و نیلی، ۱۳۹۳)

مؤلفه‌ها	منابع
مشارکت فعال دانش‌آموز	Lebow (۱۹۹۳), Fardanesh & sheikhifini (۲۰۰۲), Aviram (۲۰۰۰),
نقش تسهیل‌گری معلم	Mansoori (۲۰۱۰), Aviram (۲۰۰۰), Dangel (۲۰۰۴)
تعامل گروهی	Lebow (۱۹۹۳), Mansoori(۲۰۱۰)
ارزشیابی تکوینی	Karami (۲۰۰۸), Mansoori (۲۰۱۰), Karami (۲۰۰۹)
محیط فیزیکی یادگیری	Aviram (۲۰۰۰), Mansoori (۲۰۱۰), chamanara (۲۰۰۵)
توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرآیند یادگیری	Mansoori (۲۰۱۰), Karami (۲۰۰۹)

واحد تحلیل در این پژوهش نوشتار، تصاویر و تمرین‌های کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه بود. این ابزار در ۶ بخش مشارکت فعال دانش‌آموز، نقش تسهیل‌گری معلم، تعامل گروهی، ارزشیابی تکوینی، محیط فیزیکی یادگیری و توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرآیند یادگیری در نظر گرفته شد. نوشتار، تصاویر و تمرین‌های هر بخش به عنوان واحد تحلیل در نظر گرفته شدند. مضمون ترکیبی خاص از واژها و افکار بصورت جمله، پاراگراف و یا حتی صفحه بود. کد گذاری به صورت سه‌گزینه‌ای (اصلاً اشاره نشده کد ۰، به طور غیر مستقیم اشاره شده کد ۱ و به طور مستقیم اشاره شده کد ۲) می‌باشد. برای تأیید مؤلفه‌های مورد بحث، نه تنها از منابع در دسترس از جمله بیکر و همکاران (۲۰۰۰) استفاده شده است، بلکه به تأیید تعدادی از صاحب‌نظران دیگر نیز رسیده است. در این پژوهش ضریب پایایی ابزار برابر با ۷۰ درصد بدست آمده است. البته روایی و پایایی چک لیست پژوهش حاضر در پژوهش‌های عابدینی بلترک و نیلی (۱۳۹۳) و وادقانی (۱۳۹۱) به تأیید رسیده بود. داده‌های حاصل از تحلیل محتوا طبقه‌بندی شده و با روش‌های آمار توصیفی (فراوانی و درصد فراوانی) و آمار استنباطی (آزمون آماری خی دو) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

به منظور پاسخ به پرسش اول پژوهش مبنی بر بررسی جایگاه مؤلفه‌های سازنده‌گرایی در متن کتاب درسی جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه، تمامی مطالب کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه، مورد تجزیه و تحلیل و بررسی محتوایی قرار گرفتند که نتایج آن در جدول ۱ مشاهده می‌شود.

جدول ۲. بررسی محتوایی مطالب کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه

مؤلفه‌ها	فراوانی	درصد فراوانی
مشارکت فعال دانش‌آموز	۴۰	۳۷/۷

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۴/۷	۵	نقش تسهیل گری معلم
۱۰/۳	۱۱	تعامل گروهی
۲۹/۳	۳۱	ارزشیابی تکوینی
۲/۹	۳	محیط فیزیکی یادگیری
۱۵/۱	۱۶	توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرآیند یادگیری
۱۰۰	۱۰۶	مجموع

نتایج جدول ۲ نشان داد که از بین ۱۰۶ مطلب آورده شده در کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه، ۳۷/۷ درصد به مشارکت فعال دانش آموز، ۴/۷ درصد به نقش تسهیل گری معلم، ۱۰/۳ درصد به تعامل گروهی، ۲۹/۳ درصد به ارزشیابی تکوینی، ۲/۹ درصد به محیط فیزیکی یادگیری و ۱۵/۱ درصد به توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرآیند یادگیری تأکید داشتند. در ادامه به منظور معنی داری تفاوت میان فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار از آزمون خی دو استفاده شد که نتایج آن در جدول ۳ مشاهده می گردد.

جدول ۳. نتایج آزمون خی دو مربوط به جایگاه مولفه های سازنده گرایی در متن کتاب درسی جغرافیا سال اول

دوره دوم متوسطه

تعداد کل متن	فراوانی و درصد		مؤلفه ها					خی دو		
			مشارکت فعال دانش آموز	نقش تسهیل گری معلم	تعامل گروهی	ارزشیابی تکوینی	محیط فیزیکی یادگیری		توجه به ارزشیابی	مجموع
۱۰۶	فراوانی	فراوانی	۴۰	۵	۱۱	۳۱	۳	۱۶	۱۰۶	**۶۲/۵۸
	مشاهده شده	درصد	۳۷/۷	۴/۷	۱۰/۳	۲۹/۳	۲/۹	۱۵/۱	۱۰۰	
	فراوانی	فراوانی	۱۷/۶	۱۷/۶	۱۷/۶	۱۷/۶	۱۷/۶	۱۷/۶	۱۰۶	
	مورد انتظار	درصد	۱۶/۶	۱۶/۶	۱۶/۶	۱۶/۶	۱۶/۶	۱۶/۶	۱۰۰	

*در سطح ۰/۹۵ معنی دار است.

**در سطح ۰/۹۹ معنی دار است.

با توجه به نتایج آزمون خی دو به دست آمده، مشخص گردید که تفاوت معنی داری بین فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار وجود دارد.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

	۱۰۰								فراوانی
		۱۶/۶	۱۶/۶	۱۶/۶	۱۶/۶	۱۶/۶	۱۶/۶	درصد	مورد انتظار

*در سطح ۰/۹۵ معنی دار است.

**در سطح ۰/۹۹ معنی دار است.

با توجه به نتایج آزمون خی دو به دست آمده، مشخص گردید که تفاوت معنی داری بین فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار وجود دارد.

به منظور پاسخ به پرسش ۳ پژوهش مبنی بر تعیین جایگاه مولفه‌های سازنده گرایی در تصاویر کتاب درسی جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه، تمامی تصاویر کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه، مورد تجزیه و تحلیل و بررسی محتوایی قرر گرفتند که نتایج آن در جدول ۶ مشاهده می‌شود.

جدول ۶. بررسی تصاویر مطالب کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه (علوم انسانی)

مؤلفه‌ها	فراوانی	درصد فراوانی
مشارکت فعال دانش آموز	۵	۸/۳
نقش تسهیل گری معلم	۴۱	۶۸/۳
تعامل گروهی	۵	۸/۳
ارزشیابی تکوینی	۳	۵/۰
محیط فیزیکی یادگیری	۳	۵/۰
توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرآیند یادگیری	۳	۵/۰
مجموع	۶۰	۱۰۰

نتایج جدول ۶ نشان داد که از بین ۱۷۰ تصویر آورده شده در کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه، ۸/۳ درصد به مشارکت فعال دانش آموز، ۶۸/۳ درصد به نقش تسهیل گری معلم، ۸/۳ درصد به تعامل گروهی، ۵/۰ درصد به ارزشیابی تکوینی، ۵/۰ درصد به محیط فیزیکی یادگیری و ۵/۰ درصد به توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرآیند یادگیری تأکید داشتند. در ادامه به منظور معنی داری تفاوت میان فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار از آزمون خی دو استفاده شد که نتایج آن در جدول ۷ مشاهده می‌گردد.

جدول ۷. نتایج آزمون خی دو مربوط به جایگاه مولفه‌های سازنده گرایی در تصاویر کتاب درسی جغرافیا سال اول

دوره دوم متوسطه

فراوانی و درصد	مؤلفه‌ها	خی دو
----------------	----------	-------

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

تعداد کل فعالیتها	مشارکت فعال دانش-آموز	نقش تسهیل گری معلم	تعامل گروهی	ارزشیابی تکوینی	محیط فیزیکی یادگیری	توجه به ارزشیابی	مجموع	۱۱۵/۸**	
								فرآوانی	فرآوانی مشاهده شده
۶۰	۵	۴۱	۵	۳	۳	۳	۶۰	فرآوانی	فرآوانی مشاهده شده
	۸/۳	۶۸/۳	۸/۳	۵/۰	۵/۰	۵/۰	۱۰۰	درصد	فرآوانی
	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۶۰	فرآوانی	مورد انتظار
	۱۶/۶	۱۶/۶	۱۶/۶	۱۶/۶	۱۶/۶	۱۶/۶	۱۰۰	درصد	مورد انتظار

*در سطح ۰/۹۵ معنی دار است.

**در سطح ۰/۹۹ معنی دار است.

با توجه به نتایج آزمون خی دو به دست آمده، مشخص گردید که تفاوت معنی داری بین فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار وجود دارد.

بحث و نتیجه گیری

نتایج تحقیق نشان داد که از بین ۱۰۶ مطلب آورده شده در کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه، ۳۷/۷ درصد به مشارکت فعال دانش آموز، ۴/۷ درصد به نقش تسهیل گری معلم، ۱۰/۳ درصد به تعامل گروهی، ۲۹/۳ درصد به ارزشیابی تکوینی، ۲/۹ درصد به محیط فیزیکی یادگیری و ۱۵/۱ درصد به توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرایند یادگیری تأکید داشتند. نتایج همچنین نشان داد که تفاوت معنی داری بین فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار وجود دارد. در تحقیقات اندکی به بررسی این مساله پرداخته شده است. عباسی (۱۳۹۱) یکی از جامع ترین تحقیقات در این حوزه را به انجام رسانیده است. وی در تحقیق خود پی بردند که مولفه های سازنده گرایی در آموزش دروس در حال بهبود می باشد. آنان در تحقیق خود اشاره داشتند که در متن کتب درسی، بر آموزش های دانش آموز محور به صورت مشارکت فعال دانش آموزان بیشترین تأکید شده است. با این توجه می توان چنین استدلال نمود که نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیق عباسی (۱۳۹۱) همخوان می باشد.

در کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه آموزش های دانش آموز محور بیشترین فراوانی را داشته است که این مساله می تواند به اهمیت این نوع روش در حل مسائل را نشان می دهد. این در حالی است که نتایج این تحقیق نشان داد که در برخی مولفه های سازنده گرایی از جمله آموزش های فعال در کتب جغرافیا مورد بررسی، نیاز به بهبود کیفیت و کمیت در این حوزه را دارد. به نظر می رسد که کتاب درسی جغرافیا سال اول دوره دوم از لحاظ مولفه های سازنده گرایی دارای یک تقسیمات یک دست از این لحاظ نمی باشند و متون این کتاب از این لحاظ از تعادل مناسبی برخوردار نمی باشند و در برخی مولفه ها از جمله

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

مولفه توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرآیند یادگیری، محیط فیزیکی یادگیری و آموزش تعاملی شرایط نامطلوب تری نسبت به روش آموزش دانش آموز محور برخوردار می باشند. این مساله می تواند نشان دهنده ضعف این کتاب در ارتباط با مولفه های این کتاب در ارتباط با ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرآیند یادگیری، محیط فیزیکی یادگیری و آموزش تعاملی می باشد. به نظر می رسد عدم آگاهی از اهمیت ارزشیابی و جوهره وجودی آن در کتب درسی و همچنین عدم وجود مشکلات در ارتباط با محیط فیزیکی یادگیری سبب گردیده است تا این مولفه ها در کتاب درسی جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه مورد استفاده قرار نگیرد. از طرفی مشکلات در پیاده سازی آموزش تعاملی و ضعف های فرهنگی موجود در این حوزه در آموزش و پرورش کشور ما، سبب شده است که از این مولفه نیز در کتاب درسی جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه به شکل مناسبی استفاده نگردد.

نتایج تحقیق همچنین نشان داد که از بین ۱۶۵ فعالیت های آورده شده در کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه، ۴۶/۶ درصد به مشارکت فعال دانش آموز، ۳/۶ درصد به نقش تسهیل گری معلم، ۶/۱ درصد به تعامل گروهی، ۳۰/۹ درصد به ارزشیابی تکوینی، ۱/۲ درصد به محیط فیزیکی یادگیری و ۱۱/۵ درصد به توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرآیند یادگیری تأکید داشتند. نتایج همچنین نشان داد که تفاوت معنی داری بین فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار وجود دارد. در تحقیقات مختلفی این مساله را مورد بررسی قرار داده اند. اسماعیلی و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیق خود که به مطالعه نگاهی به طراحی آموزشی از منظر رویکرد سازنده گرایی پرداختند، پس از بررسی های خود پی بردند که در کتاب های بسیاری تغییر نگرشی در توسعه و افزایش استفاده از فعالیت هایی با رویکرد سازنده گرایی وجود دارد. آنان اشاره داشتند که این مساله در مولفه مشارکت فعال دانش آموزان در شرایط بهتری قرار دارد. با این توجه می توان چنین اعلام داشت که نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیق اسماعیلی و همکاران (۱۳۹۴) همخوان می باشد.

در تبیین این یافته می توان چنین اعلام داشت که رویکرد سازنده گرایی در فعالیت های کتاب درسی جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه به شکل مناسبی مورد استفاده قرار گرفته است. نتایج همچنین به شکل مناسبی مشخص نمود که برخی مولفه های رویکرد سازنده گرایی شامل مشارکت فعال دانش آموز، ارزشیابی تکوینی و توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرآیند یادگیری به شکل مناسبی در فعالیت های این کتاب مورد استفاده قرار گرفته است. این یافته همچنین نشان داد که برخی مولفه ها از جمله محیط فیزیکی یادگیری به خوبی مورد استفاده قرار نگرفته است که این مساله نشان دهنده ضعف فعالیت های این کتاب در این حوزه می باشد. به نظر می رسد ضعف عمده آموزش و پرورش در محیط فیزیکی و از طرفی مهارت پایین معلمان در استفاده از فضای فعلی در جهت توسعه محیط فیزیکی یادگیری سبب گردیده است تا این مساله در فعالیت های کتاب درسی جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه مد نظر قرار نگیرد. وجود ضعف های عمده در بهبود محیط فیزیکی یادگیری سبب گردیده است تا ضرورت استفاده از آن در کتب درسی کاهش یابد. این مساله تأثیرات خود را در کتاب درسی جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه را به شکل کاملاً محسوس گذاشته است. از این رو خلا ناشی از مشکلات در محیط فیزیکی یادگیری در مدارس و ناتوانی معلمان در بهبود این وضعیت ضمن کاهش ضرورت استفاده از این مولفه سبب گردیده است تا مولفه محیط فیزیکی یادگیری به شکل مناسبی در کتاب درسی جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه مدنظر قرار نگیرد.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

نتایج تحقیق نشان داد که از بین ۱۷۰ تصویر آورده شده در کتاب جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه، ۸/۳ درصد به مشارکت فعال دانش‌آموز، ۶۸/۳ درصد به نقش تسهیل‌گری معلم، ۸/۳ درصد به تعامل گروهی، ۵/۰ درصد به ارزشیابی تکوینی، ۵/۰ درصد به محیط فیزیکی یادگیری و ۵/۰ درصد به توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرایند یادگیری تأکید داشتند. نتایج همچنین نشان داد که تفاوت معنی‌داری بین فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار وجود دارد. با توجه به درصد‌های مشخص شده می‌توان اعلام داشت که وضعیت مولفه‌های سازنده‌گرایی در تصاویر کتاب درسی جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه در شرایط مطلوب و مناسبی قرار ندارد.

در تحقیقات اندکی به تحلیل محتوای تصاویر کتب در ارتباط با رویکرد سازنده‌گرایی پرداخته‌اند. از محدود تحقیقات انجام شده در این حوزه می‌توان به تحقیق عباسی (۱۳۹۱) اشاره نمود. آنان در تحقیق خود پی بردند که محتوای تصاویر کتاب جغرافیا سال اول دبیرستان در ارتباط با رویکرد سازنده‌گرایی و استفاده از تمامی مولفه‌های آن در وضعیت نامناسبی قرار دارد. این مساله در تحقیق حاضر نیز مورد تأیید قرار گرفت. لذا می‌توان چنین استنباط نمود که نتایج تحقیق حاضر در ارتباط با سوال سوم تحقیق با نتایج تحقیق عباسی (۱۳۹۱) همخوان می‌باشد.

در بررسی این یافته می‌توان اعلام داشت که به نظر می‌رسد به علت عدم کارشناسی مناسب محتوای تصاویر کتاب جغرافیا سال اول دبیرستان، این تصاویر از کمیت مناسبی در ارتباط با رویکرد سازنده‌گرایی برخوردار نبودند. این مساله نشان دهنده عدم تناسب میان کمیت محتوای متن و تصاویر کتاب جغرافیا سال اول دبیرستان می‌باشد که سبب گردیده است تا تعادل میان تصاویر و متون در این کتاب رعایت نگردد. این مساله به خوبی نشان دهنده ضعف کتاب حاضر در تصاویر و عدم استفاده از تصاویر مناسب و مرتبط با رویکرد سازنده‌گرایی در مولفه‌های مختلف آن از جمله مولفه ارزشیابی تکوینی، محیط فیزیکی یادگیری و توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرایند یادگیری می‌باشد. عدم درک ضرورت برخی مولفه‌ها در کتب درسی از جمله ارزشیابی تکوینی، محیط فیزیکی یادگیری و توجه به ارزشیابی به عنوان ابزاری جهت بهبود فرایند یادگیری سبب گردیده است تا محتوای تصاویر در کتب درسی به خصوص در کتاب درسی جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه شرایط نامناسبی را داشته باشد. به نظر می‌رسد ضعف‌های موجود در محتوا در این کتاب در خصوص برخی مولفه‌های سازنده‌گرایی سبب گردیده است تا ضعف‌هایی در خصوص مولفه‌های درسی جغرافیا سال اول دوره دوم متوسطه مشخص باشد. با این حال و به طور کلی با توجه به نتایج تحقیق حاضر پیشنهاد می‌گردد تا با ایجاد کارگروه‌های علمی، به ارتقای تصاویر مرتبط با موضوعیت رویکرد سازنده‌گرایی در کتاب مذکور اقدام نمود و همچنین با مطالعه سایر کتب جغرافیا کشور‌های توسعه یافته و الگو برداری از این کتاب‌ها، به متناسب‌سازی متون کتاب در ارتباط با مولفه‌های سازنده‌گرایی اقدام شود.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

منابع

- اسماعیلی، زهره؛ گلناز چناری و حسن کرمعلیان، (۱۳۹۴)، مطالعه نگاهی به طراحی آموزشی از منظر رویکرد سازنده گرایی، دومین کنفرانس بین المللی علوم انسانی، روانشناسی و علوم اجتماعی، کشور ترکیه، موسسه سرآمد همایش کارین
- اکرمی، سید کاظم، حسینی، سید محمد حسن، (۱۳۷۷)، مقایسه نقش معلمان در نظام های برنامه ریزی درسی متمرکز و غیر متمرکز، همایش متمرکز و عدم تمرکز در فرایند برنامه ریزی درسی، صفحه ۹۱-۶۴
- بزرگر بفرویی، کاظم؛ حسن خضری و اعظم شیر جهانی، (۱۳۹۲)، پیدایش رویکرد سازنده گرایی و تحول در محیط های یادگیری، چهارمین همایش انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران، مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد
- پارسا، عبدالله. (۱۳۸۷). بررسی رابطه ادراکات اعضای هیأت علمی دانشگاه از ساخت و سازگرایی در کلاس درس و گرایش آنها به کاربرد رویکردهای تدریس و ارزیابی درس مدار و یادگیری مدار، همایش نظارت و ارزیابی در آموزش عالی.
- پیری، موسی. (۱۳۸۹). تحلیل محتوای کتابهای فارسی دوره اول متوسطه برحسب میزان توجه به مولفه های سرمایه فرهنگی، تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۰(۴)، ۴۱-۶۵.
- تسلیمیان، ناصر و دوستدار، سیدعلی. (۱۳۹۵)، سازنده گرایی، زیربنای رسالت های دانشگاه فرهنگیان، دومین همایش ملی تربیت معلم، اصفهان، دانشگاه فرهنگیان، دانشگاه اصفهان
- جعفری، رضا؛ نصر، احمدرضا؛ میرشاه، ابراهیم. (۱۳۸۷). تحلیل محتوا روشی پر کاربرد در مطالعات علوم اجتماعی، رفتاری و انسانی، با تاکید بر تحلیل محتوای کتاب های درسی، روش شناسی علوم انسانی، ۱۴(۵۵)، ۵۸-۳۳.
- دهقان، هادی؛ حسن خانی، عباس(۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب جغرافیا پایه هفتم بر مبنای طبقه بندی حیطه شناختی اندرسون. دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان.
- رحیمی، رضا (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کتاب درسی ریاضی پایه ششم ابتدایی مبتنی بر الگوی خلاقیت پلسک. دوفصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی، سال دوم، شماره ۴، پاییز و زمستان.
- شیخ زاده، مصطفی و مهرمحمدی، محمود. (۱۳۸۳). نرم افزار آموزش ریاضی ابتدایی بر اساس رویکرد سازنده گرایی و سنجش میزان اثر بخشی آن، فصلنامه نوآوری های آموزشی، ۳(۹)، صص ۳۲-۴۸.
- شیخی فینی، علی اکبر. (۱۳۸۱). تبیین و ارزیابی دیدگاه سازنده گرایی، تازه های علوم شناختی، ۴(۳)، صص. ۶۵-۷۳
- عابدینی بلترک، میمنت و نیلی، محمدرضا. (۱۳۹۲). تحلیل جایگاه سازنده گرایی به عنوان رویکردی نوین در یادگیری در کتابهای درسی دوره ابتدایی، مجله علمی پژوهشی پژوهش در برنامه ریزی درسی، دانشگاه آزاد خوراسگان، ۱۱(۱۳)، صص ۱۲-۱.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

- عباسی، محمد. (۱۳۹۱). تبیین فلسفی آموزش جغرافیا از منظر سازنده گرایی و تحلیل محتوای کتاب جغرافیا سال اول دبیرستان بر اساس آن. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس
- عریضی، حمیدرضا و احمد عابدی (۱۳۸۲). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بر حسب انگیزه پیشرفت. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال دوم، شماره ۵، پاییز ۱۳۸۲. ص ۳۰-۵۳.
- فردانش، هاشم و شیخی فینی، علی اکبر (۱۳۸۱). درآمدی بر سازنده گرایی در روانشناسی و ریاضی تربیتی؛ فصلنامه علمی پژوهش ریاضی انسانی، دانشگاه الزهرا (س)، ۱۲ (۴۲).
- کائیدی، اعظم، (۱۳۹۳)، از تجزیه تحلیل محتوای برنامه درسی بیاموزیم، مجله رشد آموزش ریاضی، شماره ۱۱۵.
- کرمی، پژمان؛ اسد بیگی، مهدی؛ کرمی، محمد. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب ریاضی ۱ پایه اول دوره متوسطه بر اساس تکنیک ویلیام رومی و حیطة شناختی بلوم. مجله پژوهش در برنامه ریزی درسی، سال دهم، شماره ۱۰ (پیاپی ۳۷)، تابستان: ۱۶۷-۱۷۹.
- گرزین نژاد، مرتضی. (۱۳۹۵). نظریه سازنده گرایی و تبیین آن به‌عنوان رویکردی نو در آموزش ریاضی، فصلنامه پوشش در آموزش علوم پایه، ۱۲ (۱)، ۹-۱.
- Alsup, J., (۲۰۰۴). A comparison of constructivist and traditional instruction in mathematics, *Educational Research Quarterly*, ۲۸ (۴), ۳-۱۷.
- De Kock., A. Sleepers, P and J. M. Voeten (۲۰۰۴) *New Learning and the Classification of Learning Environments in Secondary Education. Review of Educational Research. Vol. ۷۴, No. ۲, pp. ۱۴۱-۱۷۰.*
- Hampton MD. (۲۰۱۲). *Constructivism applied to psychiatric-mental health nursing: An alternative to supplement traditional clinical education. International Journal of Mental Health Nursing*, ۲۱ (۱): ۶۰-۶۸.
- Hey, J. Linsey, J. Agogino, A. Wood, K. (۲۰۰۸). *Analogies and metaphors in creative design. International journal of engineering education.* ۲۴(۲), ۱-۱۹.
- Kolikant, Y. B. D. (۲۰۰۹). *Digital students in a book-oriented school: Students' perceptions of school and the usability of digital technology in schools. Journal of Educational Technology & Society*, ۱۲(۲), ۱۳۱.
- Stemper. S. (۲۰۰۱). *An Overview of Content Analysis: available at: <http://pareonline.net/getvn.asp?v=۷&n=۱۷>*
- Stryven, K. Dochy, F. Janssen, S. Gielen S (۲۰۰۶) *on the dynamics of students' approaches to learning: The Effects of the Teaching/Learning Environment. Learning and Instruction'* number ۱۶' Pp ۲۷۹-۲۹۴

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

- Windschitl' M (۲۰۰۲). Framing Constructivism In Practice As The Negotiation Of Dilemmas: An Analysis Of The Conceptual Pedagogical, Cultural and Political Challenges Facing Teachers. Review of Educational Research. Summer, Vol. ۷۲, No. ۲, pp. ۱۳۱-۱۷۵
- Vavrus. F (۲۰۰۹). The Cultural Politics of Constructivist Pedagogies: Teacher Education Reform in the United Republic of Tanzania. International Journal of Educational Development. ۲۹: ۳۰۳-۳۱۱.